

Andrzej Dubicki
Uniwersytet Łódzki

Zarys „problematyki chłopskiej” w Rumunii przed 1914 rokiem

Położenie chłopów stanowiących podstawę społeczeństwa rumuńskiego, w drugiej połowie 19 wieku określały przede wszystkim dwie niezrealizowane w pełni decyzje polityczne: reforma rolna oraz powszechne prawo wyborcze.

Oba zagadnienia w sposób naturalny łączyły się ze sobą, należy bowiem pamiętać, że wówczas stosowano w Rumunii kurialny system głosowania, w którym o przypisaniu do konkretnej klasy wyborców decydowały: miejsce zamieszkania i osiągnięte dochody. W związku z ówczesną strukturą wsi rumuńskiej praktycznie wykluczało to chłopów z życia politycznego, ponieważ jako bezrolni, lub małorolni osiągnęli dochody pozwalające im na głosowanie w ostatnim IV kolegium wyborczym, którego wpływ na politykę pozostawał bardzo ograniczony. Sytuacja ta nie zmieniła się także po 1884 roku, kiedy to dokonano reformy ordynacji wyborczej zmniejszając liczbę kurii wyborczych do trzech, jednak mimo tego chłopci nadal byli zaszeregowani do ostatniej, najsłabszej III kurii. Taki stan rzeczy skutkowało zrozumiałym w związku z tym małym zainteresowaniem polityką włościan rumuńskich mieszkających w tzw. „Starym Królestwie”. Na ten stan rzutowała też istotna okoliczność, iż w okresie poprzedzającym zjednoczenie państwa rumuńskiego, poza jednym wyjątkiem, nie próbowano powołać partii o charakterze chłopskim, zdawano sobie bowiem sprawę, że nie będzie ona miała odpowiedniego poparcia w terenie.

Śledząc rozwój wydarzeń politycznych mających związek z „problemem agrarnym” na terenach rumuńskich należy podkreślić, iż po raz pierwszy chłopci rumuńscy otrzymali możliwość posiadania ziemi na własność na mocy Statutów Organicznych zatwierdzonych w: 1831 (Wołoszczyzna) i 1832 roku (Mołdawia). Wówczas po raz pierwszy określono jasno kwestię własności ziemi na terenach księstw rumuńskich – przyznano ją bojarom natomiast chłopci mogli otrzymać prawo do współwłasności części ziemi. Wielkość nadziałów zależała od ilości posiadanego bydła lub owiec, przy czym maksymalny nadział wyznaczono na poziomie 3,5 hektara ziemi¹. Dodatkowo wyznaczono wymiar pańszczyzny na 12 dni w roku, lecz w praktyce wydłużano ten okres nawet do 50 dni. Decyzje te, choć ograniczone, były jednak istotne, sprzyjały rozwojowi gospodarki rolnej, zwłaszcza że w tym czasie zaczął się w Rumunii boom na handel zbożem, zwią-

¹ Włościan podzielono na trzy klasy: 1), która posiadała 10 owiec lub 4 woły i krowę, 2) 2 woły i tych którzy nie posiadali żadnych w.w. zwierząt. B. Jelavich, *Historia Bałkanów, wiek XVIII i XIX*, Kraków 2005, s. 263.

zany z faktem że Rumuni uzyskali możliwość bezpośredniej wymiany handlowej z innymi krajami niż okupująca ich ziemie Turcja. Spowodowało to przejście od hodowli bydła do uprawy zbóż i właściwie zapoczątkowało złożony problem, który potem zaczęto zbiorowo określać jako „kwestię rolną”.

Pierwsza reforma rolna w nowo powstałym państwie rumuńskim została dokonana w 1864 roku w następstwie przeprowadzonego przez księcia Aleksandra Jana Cuzę zamachu stanu, w wyniku którego uzyskał prawo do rządzenia za pomocą dekretów. Reforma rolna była rzeczą wówczas niezbędną, ponieważ Rumunia jako właściwie ostatnie państwo w Europie utrzymywała jeszcze system pańszczyźniany, co spotykało się z szeroką krytyką zarówno wewnątrz kraju, jak i poza jego granicami. Sprawę przygotowania reformy rolnej powierzono m. in. Mihaiowi Kogălniceanu², którego głównym celem stało się zniesienie pańszczyzny. Dokonano tego w powiązaniu z wypłatami odszkodowań dla właścicieli ziemskich, które miały być użyte na przekształcenia dotychczasowych ich folwarków w nowoczesne gospodarstwa rolne³. Oprócz pańszczyzny zlikwidowano także tzw. powinności dworskie takie jak np. podwoły. Reforma została ostatecznie wprowadzona dekretem z 25 sierpnia 1864 roku. Przyznawała chłopom ziemię w zależności od siły ekonomicznej gospodarstwa i terenu na którym się ono znajdowało⁴. Największe nadziały przyznano w Besarabii (3 południowe okręgi, w posiadaniu Rumunii do 1878 roku), średnie w Mołdawii a najmniejsze w Wołoszczyźnie. Beneficjentami reformy było 406 429 rodzin chłopskich, które otrzymały łącznie 1.654.964 hektarów ziemi, czyli średnio każda rodzina otrzymała 4 hektary. W wyniku reformy chłopci posiadali 30% ziemi uprawnej w Rumunii. Istotnym elementem tej reformy było odszkodowanie, które beneficjent spłacał państwu, a te z kolei wynagradzało dotychczasowego właściciela. Uwłaszczonego chłop nie mógł nikomu sprzedać uzyskanej ziemi wcześniej niż po 30 latach. Reforma poza zaletami, jakimi niewątpliwie było choćby przyznanie chłopom ziemi na własność i przez to włączenie ich do szeroko rozumianej rumuńskiej klasy politycznej a także zniesienie pańszczyzny miała także swoje liczne wady. Po pierwsze nie objęła wszystkich rodzin chłopskich gdyż wykluczeni zostali bezrolni, a właściwie nie posiadający bydła. Ich liczbę szacuje się na 60 tysięcy rodzin, czyli ponad 10% ogółu populacji chłopskiej⁵.

Ostatecznie reforma nie spełniła wszystkich założeń, przede wszystkim nie doprowadziła do stworzenia silnej klasy chłopskiej, gdyż włościanie otrzymali

² J. Demel, Aleksander J. Cuza, Wrocław–Warszawa–Kraków... 1977, s. 185.

³ V. Ionescu, M. Kogălniceanu, *Contribuții la cunoașterea vieții activității și concepțiilor sale*, București 1963, s. 220.

⁴ Rodzina posiadająca cztery woły i krowę otrzymywała 5,5 ha ziemi, ci którzy mieli dwa woły i krowę 4 ha ziemi a ci którzy mieli jedynie krowę 2 hektary ziemi. Osoby nie posiadające zwierząt pociągowych mogły otrzymać tzw. działki przyzagrodowe – maksymalnie 1/5 hektara. B. Jelavich, op. cit., s. 286.

⁵ J. Demel, op. cit., s. 188.

zbyt mało ziemi by znacząco się wzbogacić, ponadto często otrzymali ziemię najniższej klasy dającą słabe plony. Z tego powodu chłop był zmuszony był niejednokrotnie do pracy najemnej na ziemi dawnego właściciela, z reguły odbywało się to w formie dzierżawienia gruntów. Sytuacja ta doprowadziła szybko do zaostrenia sytuacji na wsi, bowiem często dochodziło do nadużyć przy pobieraniu rent dzierżawnych. Należy także pamiętać, że budżet gospodarstwa rolnego był obciążony także spłatami odszkodowań, które łącznie szacowano, że wraz z podatkami państwo zabierało 32% dochodów rodziny chłopskiej. Z drugiej strony stosunkowo duża ilość rąk do pracy na wsi nie motywowała właścicieli do wprowadzania metod gospodarki ekstensywnej i nowoczesnego gospodarowania, co było przyczyną utrzymywania się relatywnego zacofania wsi rumuńskiej. Do tego dołożył się jeszcze boom demograficzny na wsi rumuńskiej, który przy ograniczonych możliwościach migracji do miast spowodował ponowne narastanie zjawiska „głodu ziemi”.

Wspomniane okoliczności spowodowały, że kwestia chłopska coraz częściej była postrzegana przez polityków i zaczęła gościć w programach rumuńskich partii politycznych, zarówno w programie liberałów jak i konserwatystów.

Pierwszy program liberałów, opublikowany 4 czerwca 1875 roku był w większości antytezą poczynań konserwatywnego rządu L. Catargiu. Liberałowie podkreślali że głównym zadaniem każdego rządu winna być troska o pomyślność klasy pracującej (przez co rozumiano zarówno chłopów jak i robotników). Wskazywali że rządy konserwatystów nic nie zrobiły dla polepszenia losów tej warstwy ludności. W szczególności zaatakowano wykonanie reformy rolnej z 1864 roku, mówiono iż raczej została zahamowana przez rządy konserwatywne. Generalnie rzecz biorąc pierwsze programowe wypowiedzi liberałów, zarówno ta z 1875 roku, jak i wcześniejsze z 1863 i 1867 roku miały jednak charakter ogólny i dopiero nowy program ogłoszony w 1892 roku zawierał bardziej konkretne zapisy w kwestii rolnej. Po raz pierwszy znalazła się w nim wzmianka o konieczności wprowadzenia głosowania powszechnego i proporcjonalnego, jednak z zastrzeżeniem że należy do tego dochodzić stopniowo. W kwestii rolnej postulowano stworzenie specjalnych instytucji mających ułatwić chłopom nabywanie ziemi.

Kolejny dokument programowy został przedstawiony na forum parlamentu w 1881 roku, jego autorem był konserwatywny polityk Petre P. Carp⁶, który zatytułował go jako Nowa Era. Oficjalnym dokumentem partyjnym stał się on dopiero w 1888 roku, gdy „junimiści” jako Partia Konstytucjonalistów zostali dopuszczeni do władzy. Warto nadmienić, że okoliczności przejścia steru władzy były specjalne, bowiem nastąpiło to po serii antyrządowych wystąpień ulicznych,

⁶ Carp Petre (1837–1918). Działacz Partii Konserwatywnej, w l. 1907–1914 jej przewodniczący, współtwórca ruchu „junimistów” – od ugrupowania literackiego „Junimea”. F. Anghel, T. Dubicki, Słownik biograficzny Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku. Pod red. W. Roszkowskiego i J. Kofmana, Warszawa 2004, s. 173–174.

w których były nawet ofiary śmiertelne. Wkrótce potem nastąpiły także tragiczne wydarzenia na wsi. Czym była wspomniana Nowa Era ? – sam P. P. Carp zdefiniował ją jako okres, który w rzeczywistości rumuńskiej nastąpił po ukształtowaniu się niepodległego państwa, kiedy zakończono dyskusję na tematy ustrojowe, a dominującym tematem dyskusji w parlamencie stały się szeroko rozumiane „sprawy bieżące”. Samo proklamowanie niepodległości i zerwanie ostatnich więzów z Imperium Otomańskim Carp widział jako symboliczny moment zakończenia procesu transformacji społeczeństwa rumuńskiego ze społeczeństwa starego typu w społeczeństwo nowoczesne⁷. Według wspomnianego dokumentu odnośnie spraw agrarnych państwo rumuńskie winno wyjść naprzeciw oczekiwaniom mniejszych właścicieli ziemskich i wprowadzić przepisy zapobiegające dalszemu rozdrabnianiu gospodarstw rolnych; tę sprawę sugerowano rozwiązać poprzez wprowadzenie zasady niepodzielności gospodarstw, które powinny być dziedziczone przez najstarszego syna. Kluczową kwestię „głodu ziemi” na wsi proponowano rozwiązać, przynajmniej częściowo poprzez sprzedaż dóbr państwowych a uzyskaną w ten sposób ziemię podzielić między chłopów⁸. Jednak jednocześnie z rozdziałem ziemi Carp sugerował przeprowadzenie wśród chłopów uświadamiającej akcji antyalkoholowej, tak aby świeżo uzyskana ziemia nie przechodziła na własność lichwiarzy, które to zjawisko nasilało się. Jeżeli chodzi o drobny przemysł i rzemieślników to „junimiści” widzieli dla nich szansę na dalszy rozwój poprzez zrzeszanie ich w korporacjach podobnych do średniowiecznych cechów⁹. Klasy posiadające zostały obarczone misją administrowania i rządzenia tak zorganizowanym społeczeństwem. Jeżeli chodzi o wizję polityki zagranicznej to „junimiści” widzieli miejsce Rumunii u boku Niemiec i Austro-Węgier w odróżnieniu od głównego nurtu konserwatystów, którzy opowiadali się za współpracą z Rosją¹⁰.

Zaraz po przejęciu władzy „junimiści” musieli borykać się z koniecznością stłumienia zaburzeń na wsi, które były na tyle poważne, że do ich stłumienia należało użyć nawet wojska. W opinii polityków konserwatywnych wystąpienia te zostały spowodowane nieodpowiedzialnymi zapowiedziami liberałów, które zapowiadały parcelację majątków państwowych. Ponieważ brakowało odpowiednich rozwiązań prawnych urzędnicy terenowi nie wykonali obietnic rządu liberalnego, co z kolei zaogniło sytuację na wsi. Po raz kolejny zwróciło to uwagę rumuńskiej opinii publicznej i świata politycznego na nierozwiązaną kwestię rolną, przy czym w zależności od ugrupowania różnie widziano sprawę odpowiedzialności politycznej za wywołanie zaburzeń. Socjaliści i część liberałów

⁷ C. Schifirnet, *Forme fără fond un brand Românesc*, București 2007, s. 129.

⁸ A. Stan, *Putere politica și democrație în România 1859–1918*, București 1995, s. 150; T. Lungu, *Viață politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea (1889–1899)*, București 1967, s. 56.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

oskarżali konserwatywnie nastawioną część rumuńskiej sceny politycznej jako nie widzącą zupełnie potrzeby i możliwości przeprowadzenia reformy rolnej w kraju. Dostrzegano i szeroko akcentowano paradoks, którym było faktyczne położenie chłopów rumuńskich, którzy teoretycznie mieli prawa i wolności obywatelskie podobne jak w Stanach Zjednoczonych, czy Wielkiej Brytanii jednak faktycznie ich położenie zbliżone było do położenia włościan w Rosji, gdzie praktycznie nie mieli nic do powiedzenia. Taka ocena była niedaleka od prawdy, co miało też związek z faktem iż w Rumunii nadal nie istniała właściwie partia chłopska mogąca w skuteczny sposób walczyć o realizację ich postulatów w parlamencie. Ostatecznie cała sprawa zakończyła się doraźną reformą rolną przeprowadzoną przez rząd junimistów w 1889 roku, kiedy to rozparcelowano między chłopów ziemię uzyskaną ze sprzedaży pewnej części majątków państwowych, jednak było to rozwiązanie połowiczne i nie rozwiązujące problemów wsi¹¹, aczkolwiek dzięki reformie około 180 000 osób miało odczuć poprawę własnej sytuacji finansowej¹².

Ostatecznie 22 marca 1889 roku rząd Th. Rosettiego musiał podać się do dymisji. Bilans rocznych rządów „junimistów” raczej nie wypadł udanie, co prawda przeprowadzono przynajmniej częściową reformę rolną, jednak z drugiej strony nie udało się doprowadzić do pełnej zgody w obozie konserwatywnym, a nawet można stwierdzić, że doszło wówczas do wyraźniejszego zarysowania podziałów między zwolennikami różnych nurtów konserwatyizmu, które przez poprzednie 13 lat działania w opozycji były tłumione a w momencie dojścia do władzy uwolniły się. Istotną różnicą kwestią było podejście właśnie do problemu chłopskiego. O ile zwolennicy P. P. Carpa byli zdecydowani przeprowadzić choćby ograniczoną reformę rolną (co w końcu na początku 1889 roku wykonali) o tyle zwolennicy L. Catargiu twierdzili, że to chłopci ponoszą dużą część winy za swoje położenie społeczne, nie potrafiąc ciężko pracować, w związku z tym danie im ziemi za darmo nie poprawi ich sytuacji społecznej, a co więcej ziemia ta zostanie w ostatecznym rozrachunku zmarnowana. Podobne głosy pojawiały się przy okazji komentowania zaburzeń z 1907 roku („Rascolea”), kiedy część komentatorów uznawała chłopów rumuńskich za lud przysłowiowo „ciemny” i nie mający ochoty na wprowadzanie nowinek w swoich gospodarstwach rol-

¹¹ A. Stan, Putere ..., s. 200. Całą kwestię tzw. głodu ziemi najlepiej obrazują następujące liczby, szacowano, że w 1889 roku, kiedy to niejako w odpowiedzi na rozruchy przeprowadzono wreszcie odpowiednie badania 145 tysięcy chłopów pozbawionych było nawet spłachetka ziemi, około 50 tysięcy posiadało mniej niż pół hektara ziemi a 400 tysięcy uprawiało mniej niż 5 hektarów ziemi. Oznaczało to że chłopci należący do w.w. kategorii właściwie nie mogli zarobić na własne utrzymanie, ewentualnie uzyskiwane ze sprzedaży płodów rolnych środki nie pozwalały im na jakikolwiek dalszy rozwój gospodarstw. Ponadto istniało duże prawdopodobieństwo, że w następnym pokoleniu te działki ulegną jeszcze większemu rozdrobnieniu co dalej pogłębi problem. T. Lungu, Viața politica ..., s. 37.

¹² Ibidem, s. 45.

nych¹³. Konserwatyści podkreślali że jakiegokolwiek przekazanie ziemi chłopom powinno odbywać się na podstawie zwykłych czynności cywilno-prawnych, w związku z czym powinni oni za otrzymaną ziemię zapłacić. Uważano, że tylko w takim przypadku chłopci poznają znaczenie ciężkiej pracy i wręcz docenia pracę na roli¹⁴. Same założenia reformy, która weszła w życie w kwietniu 1889 roku, a więc już po upadku rządu T. Rosettiego z dzisiejszego punktu widzenia należy uznać za właściwe. Zakładała ona bowiem tworzenie średnich gospodarstw rolnych o wielkości 10–25 hektarów. Ziemia sprzedawana rolnikom miała pochodzić z majątków liczących ponad 400 hektarów, z których państwo miało sprzedawać działki o wspomnianej wielkości. Założenia te były też po części zgodne z założeniami konserwatywnymi, ponieważ po ich wypełnieniu nowi właściciele ziemscy od razu stali by się bogatą warstwą na wsi, niejako naturalnie nastawioną na wspieranie polityczne konserwatystów. Z drugiej strony wiadomo było że dobrodziejstwem reformy objęta będzie mniejsza ilość chłopstwa, jednak oczywistym było także, że nie wejdą oni w skład radykalnie nastawionego chłopstwa małopolskiego lub bezrolnego. Opozycja składając swoje własne projekty wskazała istotne braki w projekcie rządowym – z których najpoważniejszym był wytknięty brak jakiegokolwiek pomocy finansowej dla tych chłopów, którzy zdecydowali się na zakup ziemi od państwa. Gheorghe Panu przytomnie wskazywał, że sama ziemia to nie wszystko – gospodarz przecież musiał zakupić także inwentarz rolny – konie lub woły (choć raczej w przypadku stosunkowo dużych 25 hektarowych gospodarstw w grę wchodziły tylko konie), należało zakupić ziarno na siew oraz co najistotniejsze trzeba było zbudować dom, tak że kwota którą musiał dysponować rolnik decydujący się na samodzielne gospodarowanie była bardzo wysoka, natomiast nie miał on żadnych szans na uzyskanie kredytu w ówczesnie istniejących instytucjach finansowych. Dodatkową kwestią była wycena ziemi przeznaczonej do sprzedaży. W celu zapobieżenia nadużyciom ówczesny minister rolnictwa Alexandru Marghiloman opracował specjalne tabele klasyfikujące ziemię w zależności od jakości ziemi i jej położenia. Innym efektem wspomnianej reformy była dwukrotna podwyżka rent dzierżawnych w niektórych rejonach Rumunii¹⁵, co można uznać za załączek kolejnych wielkich wystąpień chłopskich w 1907 roku. Z analizy danych statystycznych dotyczących wykonania reformy wynika, iż nie wszystkie jej założenia były w jej toku realizowane. Szacuje się, że do 1906 roku na mocy przepisów z 1889 roku ziemię otrzymało 105 165 gospodarzy a obszar rozparcelowany między nich szacowano na 526 233 ha, czyli średnio na jednego uwłaszczonego przypadło 5 hektarów¹⁶. W związku z tym faktem można zaryzykować stwierdzenie, że zało-

¹³ por. "Czas", 28 III 1907.

¹⁴ T. Lungu, *Viața politică ...*, s. 70.

¹⁵ *Ibidem*, s. 84.

¹⁶ *Ibidem*.

żenia reformy zostały de facto zaprzepaszczone, ponieważ powstało wiele gospodarstw małych i słabo radzących sobie na ówczesnym rynku.

Odnosząc się do przemian w obozie konserwatywnym jakie dokonały się na przestrzeni lat 1864–1890 warto podkreślić, że wyraźnie zmieniło się podejście tej partii do kwestii rolnej. O ile bowiem w okresie poprzedzającym rządy „junimistów” konserwatyści sprzeciwiali się jakiegokolwiek reformie rolnej uznając, że akt z 1864 roku jest już wystarczający i nie ma potrzeby czynienia dalszych kroków; to po krótkim okresie rządów zwolenników P. P. Carpa nawet zatwardziali zwolennicy kursu L. Catargiu i Gh. Manu musieli się, aczkolwiek niechętnie pogodzić z początkiem przemian własnościowych na wsi. Stało się to powodem zawiązywania się różnych, często egzotycznych politycznie aliansów na ówczesnej rumuńskiej scenie politycznej. Szczegółowe znaczenie miało to w opozycji liberalnej z dominującą w niej postacią Iona C. Brătianu¹⁷, którego rolę w ówczesnej polityce najlepiej chyba oddaje przydomek nadany mu przez współczesnych – Wezyr. Kolejnym dysydenckim ugrupowaniem wyłaniającym się z łona Partii Konserwatywnej była Partia Konserwatywno-Demokratyczna (Partidul Conservator-Democrat), która powstała 16 lutego 1908 r. po krótkim okresie względnej jedności obozu konserwatywnego. Jej liderem był jeden z najsłynniejszych rumuńskich polityków – Take Ionescu¹⁸. U źródeł powstania wspomnianej siły politycznej leżały nieporozumienia Ionescu, reprezentującego tzw. młodych konserwatystów i P. Carpa, który wówczas był już uznawany za „starego”. Ionescu uznawał, że partia pod przywództwem mołdawskiego konserwatysty nie jest wystarczająco otwarta na społeczeństwo i przez to nie będzie w stanie skutecznie sprawować władzy. Bazą społeczną partii była szeroko rozumiana inteligencja oraz właściciele ziemscy. Według słów Take Ionescu, jego partia powinna poszukiwać słynnej „trzeciej drogi” pomiędzy liberalizmem a konserwatyzmem. Partia zabrała także głos w przetaczającej się po roku 1907 dyskusji w kwestii reform opowiadając się za *poszerzeniem* elektoratu i rozdziałem między chłopów ziemi pochodzącej z majątków państwowych, bądź wykupywanej przez państwo. Ostatecznie jednak biorąc pod uwagę doświadczenia płynące z wojny 1913 roku i I wojny światowej Take Ionescu zdecydował się na poparcie reform według założeń Partii Narodowo-Liberalnej.

¹⁷ Brătianu Ion I.C. (1864–1927). Od 1889 w PNL, m.in. minister spraw wewnętrznych, kierował pacyfikacją chłopskiego powstania w Mołdawii (1907), dwukrotny premier. F. Anghel, T. Dubicki, W. Roszkowski, Słownik biograficzny, s. 141, 142.

¹⁸ Ionescu Dumitru, Take (1859–1922). Z zawodu dziennikarz, od 1884 polityk liberalny, w 1889 przeszedł do konserwatystów. Po krwawym stłumieniu powstania chłopskiego w 1907 r. opuścił partię konserwatywną i 16 lutego 1908 r. założył Partię Konserwatywno-Demokratyczną. W 1912 minister spraw wewnętrznych. W czasie I wojny światowej zbliżył się do liberałów, członek rządu, od 1917 r. wicepremier. W. Roszkowski, Słownik biograficzny, s. 474, 475.

Jedyną warstwą społeczną, która przed Wielką Wojną nie miała własnej reprezentacji partyjnej w rumuńskim systemie politycznym byli chłopci, jeśli nie liczyć efemerydy jaką okazała się utworzona w 1892 Partia Chłopska (Constantin Dobrogeanu-Argesia i Alexandru Valescu), która miała reprezentować głównie rolników z Oltenii, najbardziej niebezpiecznego właściwie okręgu ówczesnej Rumunii¹⁹. Główne założenia programowe Partii Chłopskiej były swoistym kompromisem pomiędzy założeniami radykałów i liberałów. Zakładały uwłaszczenie z zasobów państwowych chłopów mających dotąd mniej niż 5 hektarów ziemi. Ponadto prawo do nadziałów mieli mieć także nauczyciele wiejscy i duchowni pracujący na wsi. Postulowano także wprowadzenie prawa do bezpośredniego głosowania dla wszystkich umiejących czytać i pisać, ewentualnie powszechnego prawa wyborczego. Opowiadano się za państwem prawa, decentralizacją państwa i prowadzeniem zrównoważonej polityki gospodarczej. Jednak tylko raz udało się wprowadzić jej reprezentantów do parlamentu – w wyborach 1895 roku wybrano dwóch jej deputowanych. Potem uległa ona rozwiązaniu w wyniku oskarżenia jej przywódcy o fałszowanie dokumentów.

W okresie późniejszym głównym inicjatorem działań mających na celu reprezentowanie czynnika chłopskiego w polityce był Spiru Haret. Do idei odtworzenia partii chłopskiej bez powodzenia próbowano powrócić po 1906 roku, odbył się nawet specjalny kongres działaczy chłopskich w Bukareszcie pod przewodnictwem Vasile Kogălniceanu, syna Mihaia Kogălineanu, jednak inicjatywa ta upadła a sam Kogălniceanu przystąpił do Partii Narodowo-Demokratycznej Nicolae Iorgi. Można wskazać kilka przyczyn tej porażki. Pierwszą i najważniejszą z nich było swoiste „przeintelektualizowanie” kongresu. Pojawiło się na nim zbyt mało działaczy bezpośrednio związanych ze wsią i jej problemami. Drugą był z pewnością stan świadomości chłopów przeświadczonych, że przy ówczesnym kształcie ordynacji wyborczej ich partia nie będzie miała szansy poważnie zaistnieć na mapie politycznej Rumunii²⁰. Dodatkowo nadzieje polityczne zostały zniweczone poprzez powstanie chłopskie w 1907 roku, jednak można ocenić, iż położone zostały pewne podwaliny pod ruch, który miał odegrać poważną rolę w rumuńskiej polityce po 1918 roku, po połączeniu się z ruchem chłopskim z Transylwanii i Bukowiny. Najślynniejszym działaczem chłopskim wywodzącym się z terenu Starego Królestwa był Ion Mihalache²¹.

¹⁹ Sama idea zinstytucjonalizowania ruchu chłopskiego jest jeszcze o 10 lat starsza. Ibidem, s. 181.

²⁰ I. Căpreanu, *Partide și idei politice în România (1880–1947)*, București 1994, s. 98.

²¹ Mihalache Ion (1882–1953). Założył pismo „Vremea Nova”, a także związek ludowy, który był załącznikiem Partii Chłopskiej, która powstała ostatecznie w grudniu 1918 i uzyskała sukces w wyborach w 1919 r. Mihalache został ministrem rolnictwa w rządzie Alexandru Vaidy – Voievoda. Opowiadał się za radykalną reformą rolną. W 1926 wiceprzewodniczący Partii Narodowo-Chłopskiej. Współkierował z Iuliu Maniu ruchem chłopskim. Odmówił

Kolejnym wydarzeniem prowadzącym do dalszego definiowania postulatów liberalnych było przywoływane już powstanie chłopów rumuńskich w 1907 roku ukazujące potrzebę dokonania niezbędnych przemian na wsi, zwłaszcza o charakterze własnościowym. Postulowano likwidację trustów dzierżawnych, dzierżawę gruntów państwowych chłopom bez pośredników oraz utworzenie specjalnych instytucji kredytowych mających ułatwić dostęp do zakupu ziemi.

8 lutego 1907 roku wybuchło wielkie powstanie chłopskie w Rumunii, które podzieliło rumuńską scenę polityczną. Obie partie dominujące w systemie politycznym wzajemnie oskarżały się o sprowokowanie jego wybuchu, ponadto chaosu dopełniał fakt iż lokalni prefekci, pochodzący z nadania rządzących konserwatystów często z wielkim opóźnieniem wykonywali polecenia z Bukaresztu, ponieważ z reguły byli oni ludźmi Take Ionescu, który był skłócony z ówczesnym szefem rumuńskiego MSW – Gh. Gr. Cantacuzino. Posiadający podówczas duże wpływy w parlamencie Petre P. Carp odpierał zarzuty liberałów o brak podjętych działań w kwestii chłopskiej argumentując, że w okresie powstania nie można spełniać postulatów zrewoltowanych chłopów, nawet skądinąd słusznych, ponieważ stanowiłoby to groźny precedens dla państwa na przyszłość²². Dodatkowo podobnie jak w przypadku poprzednich rozruchów na wsi w 1889 roku część obserwatorów za wywołanie zaburzeń obwiniała także liberałów, którzy mieli obiecywać chłopom parcelację ziemi. W parlamencie otwarcie oskarżono o to V. Kogălniceanu, który miał jakoby wydać broszurę, w której obiecywał chłopom przeprowadzenie parcelacji gruntów²³. W tej sytuacji P. P. Carp proponował działać zgodnie ze znaną i od dawna stosowaną taktyką „najpierw represje a potem się zobaczy”. Mimo to rząd nie był przez pewien czas w stanie nie być w stanie poradzić sobie z wybuchającymi niepokojami, w związku z czym król Karol I zdecydował się na zmianę obozu rządzącego i misję stworzenia rządu powierzył Dimitrie A. Sturdzy, szefowi PNL, którego rząd uzyskał poparcie właściwie całego parlamentu w tym i frakcji konserwatywnych. Umożliwiło to stłumienie niepokojów na wsi.

Mówiąc o powstaniu chłopskim z 1907 roku należy wskazać na właściwą przyczynę wystąpień chłopskich, jaką było naruszenie dotychczasowej struktury własnościowej na wsi. Wynikało to ze znaczącej zmiany warunków dzierżawy gruntów rolnych. Zanikła bowiem właściwie konkurencja wśród pośredników, których zadaniem był nadzór nad odbieraniem renty dzierżawnej. Wynikało to z faktu, że na początku 20 wieku powstały wielkie trusty rolne windujące ceny dzierżawy. Największym z nich był trust Fischera, który *de facto* kontrolował 159 000 hektarów ziemi; kolejny – trust Justera kontrolował 35 000 hektarów ziemi. Dokładało to do wystąpień chłopskich także aspekt antyżydowski, mocno

współpracy z dyktaturą Karola II oraz marsz. Iona Antonescu. Po wojnie więziony przez komunistów, skazany na dożywocie. W. Roszkowski, Słownik biograficzny, s. 833, 834.

²² Ibidem, s. 87.

²³ „Czas”, 25 III 1907.

akcentowany w ówczesnej prasie europejskiej²⁴. Prasa polskojęzyczna, a zwłaszcza krakowski „Czas” dość dokładnie informujący czytelników o rozwoju wydarzeń uznawała, że podłoże powstania było wyłącznie ekonomiczne a ich antyżydowski charakter wynikał z tego, że na czele obu wspomnianych trustów stali Żydzi. Wraz z rozwojem sytuacji do żądań politycznych doszły też te o charakterze politycznym – akcentowano przede wszystkim żądanie wprowadzenia głosowania powszechnego. Powszechnie przypisywano to szeroko zakrojonej agitacji socjalistycznej, której źródło miało znajdować się w rosyjskiej podówczas Besarabii²⁵.

Zakończenie rozruchów chłopskich zbiegło się w czasie z zakończeniem burzliwej kadencji parlamentu z dniem 26 kwietnia 1907 roku, pierwszą sesję nowego parlamentu wyznaczono zaś na 7 czerwca tego roku²⁶.

Program działania nowego parlamentu przedstawiał się następująco: wyznaczono 10 najważniejszych kwestii, które należało rozwiązać w danej kadencji:

- kwestię długów rolniczych (była to bezpośrednia przyczyna wybuchu chłopskiego);
- kwestię Izby Rolnej;
- monopol państwowy na wyszynk alkoholu;
- stowarzyszenia chłopskie;
- reorganizacja sądownictwa wiejskiego;
- ustawodawstwo przeciw trustom dzierżawczym;
- prawo o dzierżawie;
- prawo o własności chłopskiej;
- opodatkowanie pracy na roli;
- prawo o naprawie zniszczeń poczynionych w trakcie powstania.

Opracowanie wspomnianych ustaw zostało zapowiedziane już w końcu marca 1907 r. w specjalnym orędziu królewskim²⁷. Miały one uspokoić sytuację na wsi poprzez nowe uregulowania dotyczące dzierżaw, mające na celu ulżenie doli chłopów.

Do porządku obrad Zgromadzenia dodano także projekty ustaw o: zmianie porządku administracyjnego w kraju, organizacji żandarmerii, prawa o terenach roponośnych, ustawa o podziale ministerstwa domeny na dwie części i stworzenia ministerstwa rolnictwa i domeny oraz ministerstwa przemysłu i handlu. Prace parlamentu rozpoczęły się 7 czerwca 1907 roku i zgodnie z orędziem królew-

²⁴ por. „Czas”, 23 III 1907.

²⁵ „Czas”, 2 IV 1907.

²⁶ I. Căpreanu, op. cit., s. 90.

²⁷ „Czas”, 27 III 1907.

skim ta kadencja parlamentu miała być poświęcona załatwieniu kwestii chłopskiej²⁸.

Powstanie zostało użyte jako pretekst do ukazania przez zwolenników Take Ionescu słabości rządu G. G. Cantacuzino, jednak okazało się to być bronią obojętną, bowiem król zdecydował się na przekazanie władzy konkurentom z PNL²⁹. Liberalowi skorzystali z nadarzającej się okazji i oskarżyli odchodzący rząd o brak jakiejkolwiek reakcji na złą sytuację na wsi a zwłaszcza o brak systemowych rozwiązań mających doprowadzić do uregulowania kwestii dzierżawy i oddłużenia wsi, przy okazji także król zdecydował o pozbawieniu konserwatystów władzy i przekazaniu jej liberalom. Paradoksalnie przysłużyło się to do uzyskania jedności w szeregach obozu zachowawczego, bowiem wyciszyło konflikt pomiędzy zwolennikami Petre P. Carpa i G. G. Cantacuzino, co pozwoliło, przynajmniej oficjalnie, na propagowanie wizerunku obozu konserwatywnego jako monolitu. Władzę w partii przejął P. P. Carp z niemłą, choć wymuszoną przez sytuację pomocą Take Ionescu, natomiast G. G. Cantacuzino udał się na polityczną emeryturę.

Wydarzenia 1907 roku przyczyniły się także w pewnym sensie do swoistej dywersyfikacji rumuńskiej sceny politycznej. Dzięki krytyce postępowania dotychczas istniejących partii politycznych do parlamentu rumuńskiego weszli przedstawiciele nowych sił politycznych w tym słynny rumuński naukowiec i polityk – Nicolae Iorga występujący wówczas jako kandydat niezależny, który zaciekle krytykował panujące wówczas stosunki własnościowe na wsi.

Sam Iorga debiutował jako mówca w parlamencie już drugiego dnia obrad wnosząc interpelację do ówczesnego ministra spraw wewnętrznych Iona I. C. Brătianu, dotyczącą postępowania rządu w kwestii niedawno stłumionego powstania chłopskiego. Zapytywał także o plany dotyczące rozwiązania palącego problemu wsi³⁰.

Tezy postawione w interpelacji zostały przez Iorgę w większym stopniu rozwinięte w przemówieniu wygłoszonym 12 czerwca 1907 roku. Podkreślił w nim swoją niezależność³¹, którą będzie starał się chronić podczas swego posłowania w parlamencie, a przechodząc do meritum sprawy wspomniał o tym, że wieśniak rumuński jest w Europie powszechnie uważany za najbardziej zacofanego, bardziej nawet od chłopą w Turcji³². Na wspomnianą sytuację według

²⁸ I. Mamina, *Monarhia constituțională în România*. Enciclopedie politică. 1866–1938, București 2000, s. 244.

²⁹ Było to możliwe ponieważ większość prefektów była zwolennikami Take Ionescu, w związku z czym sabotowano zarządzenia rządu dotyczące uspokojenia sytuacji na wsi.

³⁰ Ibidem, s. 43; dokładne dane o strukturze własności ziemskiej na wsi można znaleźć m.in. w: A. Iordache, *Parlamentul României în anii reformelor și ai primului război mondial 1907–1918*, București 2001, s. 22–23.

³¹ N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I partea I, București 1939, s. 10.

³² Ibidem.

historyka złożyło się wiele czynników, tak iż nie można wskazać jednego winnego całej sytuacji. Iorga w swym przemówieniu podkreślił także biedę na jaką skazani byli rumuńscy chłopci. Stan ten według Iorgi być może odpowiadał rządzącym, ale nie był dobry dla państwa rumuńskiego.

Do wspomnianego przemówienia Iorga często powracał w późniejszym okresie swej działalności politycznej. Wspominając swą ówczesną sytuację polityczną podkreślał, że czuł się raczej osamotniony w swoich poglądach w tamtym Zgromadzeniu, zwłaszcza wtedy, gdy akcentował współodpowiedzialność rządu za wywołanie powstania chłopskiego. Wina rządu według Iorgi wynikała z zaniechania koniecznych reform, których permanentne odkładanie potęgowało uczucie frustracji na wsi. Za pewną odpowiedź na swe wystąpienie Iorga uznał amnestię królewską dla wszystkich chłopów uczestniczących w powstaniu, którzy nie byli oskarżeni o zabójstwo³³.

Wystąpienie Iorgi zostało przyjęte w zróżnicowany sposób przez prasę rumuńską, aczkolwiek generalnie wszyscy podkreślano ogólne umiarkowanie tonu dyskusji parlamentarnej, co wynikało ze społecznego przekonania, że ważniejszym od oficjalnego znalezienia przyczyny powstania (która i tak dla każdego była jasna) była kwestia amnestii oraz realnej poprawy sytuacji rolników do takiego stopnia, by takie wydarzenia już się nie powtórzyły. Zresztą swoiste zawieszenie broni pomiędzy partiami politycznymi zostało zasugerowane przez manifest królewski otwierający posiedzenie parlamentu. Została wówczas powołana specjalna komisja parlamentarna której zadaniem miało być przygotowanie ustaw rozwiązujących kwestię rolną.

Z podobnymi argumentami wystąpił Iorga na kolejnej sesji parlamentu 15 listopada 1907 r. Uznał wtedy powstanie chłopskie za cios zadany klasom posiadającym, oraz celnie zauważył, że od tego momentu kwestia chłopska stała się sprawą ogólnokrajową³⁴. Ponadto Iorga stwierdził, że dotychczasowy system wyborczy w Rumunii jest właściwie farsą, gdyż chłopci właściwie nie posiadają własnych przedstawicieli w parlamencie, w związku z czym są zmuszeni do akceptacji kandydatów pochodzących z warstw wyższych, którzy zasiadając w parlamencie w ogóle nie popierają interesów chłopskich³⁵. Rumuński historyk wręcz uznał, że wspomniana sytuacja leżała u źródeł wystąpienia chłopskiego w 1907 roku.

Nicolae Iorga jako bezpartyjny pozostawał wówczas nieco na uboczu wydarzeń i z tej pozycji zaczął opisywać stanowiska poszczególnych ugrupowań politycznych wobec projektowanych zmian w systemie prawa rumuńskiego. Wspomniany już stan „zawieszenie broni” między partiami uważał za swoistą grę podkreślającą wspólnotę interesów obu stron rumuńskiej sceny politycznej, znaczna bowiem część członków obu partii była właścicielami ziemskimi, co

³³ P. Țurlea, Nicolae Iorga ă n viața politică a României, București 1991., s. 45.

³⁴ A. Iordache, op. cit., s. 14.

³⁵ Ibidem, s. 15.

generalnie niechętnie nastawiało ich do wprowadzenia prawdziwej reformy rolnej³⁶. Z jego obserwacji wynikało jednak, że w każdej z „partii historycznych” istniały dwa skrzydła różniące się w tej kwestii: „konserwatywne” opowiadające się jedynie za minimum koniecznych przemian i „postępowe” dążące do kompleksowego załatwienia sprawy. Należy podkreślić iż ówczesne władze Rumunii uznawały takie wystąpienia Iorgi za czysty populizm. Część polityków współczesnych Iordze uważała, że stosuje on zbyt staroświeckie kryteria w odniesieniu do partii politycznych, określano go nawet mianem potomka absolutyzmu oświeconego. Uważano nawet, że stan stosunków społecznych jaki dla Iorgi jest idealny, odpowiada założeniom wspomnianego modelu ustrojowego. W takiej sytuacji określono go jako romantyka który jest przeciw wszystkim i wszystkiemu³⁷. Stanowisko Iorgi nie znajdowało poparcia nawet w kręgach związanych z wsią, a jeden z nielicznych deputowanych wywodzących się ze środowiska włościańskiego (nauczyciel wiejski) Șt. Drăghicescu uznawał je za rozważania czysto teoretyczne nie mające nic wspólnego z ewentualną poprawą losu chłopów. Według niektórych badaczy taka ocena działalności Iorgi w kwestii chłopskiej była jak najbardziej właściwa, gdyż w późniejszym okresie myśliciel ostro występował przeciw liberalnym programom reformy rolnej³⁸.

W debacie parlamentarnej nad kwestią chłopską zwrócono uwagę, że nie wystarczy przeprowadzić zmian na wsi jedynie w formie gospodarczej, musi bezwzględnie iść za tym także szeroka akcja oświatowa i to zarówno w dziedzinie tzw. kultury ogólnej jak i kultury rolnej. Według Iona I. C. Brătianu bez takich działań nie mogło być mowy o skutecznej i sensownej reformie na wsi. Podkreślono, że zarówno w sprawach poszerzenia prawa wyborczego, jak i reformy rolnej wszystkie działania polityczne powinny być poprzedzone działaniami o charakterze edukacyjnym. Sam diskutowany projekt był o tyle istotny, że dość mocno interweniował w stosunki pomiędzy dzierżawcą a właścicielem ziemi, ponieważ ustalał maksymalną kwotę dzierżawy oraz ustalał wynagrodzenie minimalne dla robotników rolnych. Po długich dyskusjach prawo to zostało przyjęte przez parlament jednogłośnie 23 grudnia 1907 r. Warto nadmienić, że przyjęte rozwiązania były efektem kompromisu zawartego pomiędzy liberałami i konserwatystami. Dlatego też nie było ono tak radykalne jak tego oczekiwali niektórzy, niemniej co istotne, dopuszczało ono interwencję państwa w relacje na wsi. Stawało się to furtką dzięki której można było myśleć o dalszym reformowaniu wsi rumuńskiej.

16 stycznia 1908 roku wznowiono obrady parlamentu. Pierwsze jego posiedzenie w tym roku poświęcone było kwestii wsparcia dla gospodarstw rolnych, które najbardziej ucierpiały w powstaniu chłopskim. W projekcie rządowym postulowano przyznanie najbardziej poszkodowanym pomocy w ogólnej wyso-

³⁶ Ibidem., s. 17.

³⁷ Ibidem., s. 68.

³⁸ Ibidem., s. 30.

kości 15 milionów lei. Inni, bardziej radykalni działacze postulowali powiększenie tej kwoty nawet do 25 milionów leu. Odnosząc się do tej propozycji Nicolae Iorga był sceptyczny, podobnie też krytykował pomysł powołania Izby Rolnej, mającej w zamyśle jej twórców zajmować się całokształtem skomplikowanej problematyki rumuńskiej wsi. Iorga uważał, że wspomnianej instytucji nadano zbyt wiele obowiązków, natomiast wyposażono ją w zbyt małe uprawnienia. Ponadto nie zgadzał się z podstawowym celem powołania Izby a mianowicie dążeniem do wzmocnienia klasy średniej na wsi. Iorga argumentował, że warstwa ta właściwie nie istnieje i nie ma za bardzo z czego jej stworzyć³⁹. Pogląd Iorgi był jednak odosobniony, powszechnie uznawano stworzenie tej instytucji za ważny krok, ponieważ przede wszystkim miała ona zabezpieczać dostępność do kredytów dla chłopów chcących powiększyć swoje gospodarstwo rolne. Idea powołania takiej instytucji funkcjonowała w polityce rumuńskiej już od 1864 roku a pierwszy projekt został zgłoszony już w 1897 roku. Niektórzy politycy uważali, że właśnie brak takiej instytucji w 1888/89 roku poważnie ograniczył wymiar tamtej reformy rolnej. Założenie i cele działania Izby Rolnej powszechnie oceniane były pozytywnie, miała ona pozwolić na nabywanie obszarów ziemi mających co najmniej 5 hektarów, czyli miała ona promować gospodarstwa przynajmniej średnie, które miały rację bytu na ówczesnym rynku rolnym⁴⁰. W tej sytuacji kluczowym problemem było w jaki sposób należy pozyskiwać ziemię, którą można było potem przekazywać chłopom. Początkowo opierano się na ustaleniach zawartego w grudniu 1907 roku kompromisu przewidującego, iż ziemia dla chłopów będzie pozyskiwana z arealu dobrowolnie przekazywanego państwu przez właścicieli ziemskich, jednak takie rozwiązanie nie znajdowało uznania wśród bardziej radykalnie nastawionej części PNL, której przywódcą był Constantin Stere⁴¹. Frakcja ta domagała się obowiązkowej parcelacji gruntów, argumentując, że tylko w ten sposób będzie można przeprowadzić skuteczną reformę, ponieważ chłopci otrzymają pełnowartościowe ziemie uprawne a nie nieużytki. Projekt ten został jednak ostatecznie odrzucony przez parlament, a prawo o utworzeniu Izby Rolnej zostało uchwalone przez Senat 19 marca 1908 roku.

Nie oznaczało to zakończenia dyskusji nad kwestiami polityki rolnej państwa. Dyskusje dotyczyły m.in sprawy wspólnej odpowiedzialności finansowej

³⁹ Ibidem, s. 41.

⁴⁰ Ibidem..

⁴¹ Stere Constantin (1865–1936). Syn właściciela ziemskiego pochodzenia greckiego (farnariota), urodzony w Besarabii. Więzień caratu, po ucieczce do Rumunii, w 1892 wstąpił do PNL, od 1901 deputowany do parlamentu rumuńskiego. Twórca programu reform społecznych, polegającego na rozwoju szkół i spółdzielni wiejskich. Zwolennik niekapitalistycznego rozwoju wsi drogą jej uspołdzielczania. W 1914 przedstawił plan parcelacji wielkiej własności ziemskiej i powszechnego prawa wyborczego. F. Anghel, T. Dubicki, W. Roszkowski, Słownik biograficzny, s. 1201, 1202.

gmin za ewentualne straty poniesione w przyszłości przez właścicieli ziemskich. Podobnie negatywnie wypowiadano się przeciw prawnym gwarancjom stanu posiadania dla bogatych właścicieli ziemskich, którym państwo rumuńskie miało, według projektu rządowego, w przyszłości pokrywać wszelkie straty poniesione w razie jakichś zamieszek chłopskich⁴². Związany był z tym projekt powołania specjalnej żandarmerii wiejskiej, mającej w sposób szczególny nadzorować sytuację polityczno-społeczną na wsi i podejmować działania prewencyjne w razie zagrożenia wybuchem powstania. Budził on duże kontrowersje, ponieważ odczytywano to wręcz jako zakamuflowaną chęć wprowadzenia daleko idącej kontroli politycznej nad wsią. W szeroko rozumianą kwestię chłopską wpisywała się też interpelacja Iorgi w kwestii działania prawa antytrustowego, które miało także dotyczyć kwestii rolnych, a mianowicie zakazywać skupiania zbyt wielkiej ilości ziemi w jednych rękach. Iorga domagał się natychmiastowego wprowadzenia tego prawa go w życie, bowiem tylko w takim wypadku spodziewał się skuteczności zawartych w nim zapisów prawnych. Sprzeciwiał się w wyraźny sposób przy tym propozycji rządowej, która postulowała wprowadzenie bardzo długiego – czteroletniego okresu przejściowego⁴³. Według Iorgi tak dalekie odsunięcie w czasie wejścia w życie tego prawa miało spowodować niwelację ewentualnych pozytywnych aspektów uchwalanej ustawy⁴⁴. W tej kwestii decyzje zapadły nieco później o czym w dalszej części artykułu.

Niejako poboczną kwestią, jednak w sposób zrozumiałą związaną z szeroko rozumianą kwestią wiejską była sprawa wprowadzenia na obszarze Rumunii w 1907 roku monopolu państwowego na produkcję alkoholu. Według oficjalnej argumentacji strony rządowej wprowadzenie takiego monopolu miało mieć aspekt ochrony chłopów rumuńskiego przed chorobą alkoholową, która była poważnym problemem wsi, zresztą nie tylko rumuńskiej⁴⁵. Dodatkowym elementem, na który wskazywał Iorga była obawa przed rozpowszechnieniem procederu fałszowania napojów alkoholowych, zwłaszcza w Mołdawii, który w istotny sposób mógłby uszczuplić finanse państwa. Sprawa miała poważne podłoże społeczne, gdyż jej konsekwencją miało być doprowadzenie do likwidacji wielu karczm prywatnych, pozostawiając jedynie te, które były prowadzone przez władzę lokalną. Przewidywano, że w wyniku wprowadzenia ustawy pracę straci około 4000 osób, co nie pozostawało bez znaczenia także w kwestiach politycznych, ponieważ karczmarze dzięki stosunkowo dużym dochodom głosowali w II kolegium wyborczym.

⁴² P. Țurlea, op. cit., s. 50.

⁴³ W tym przypadku strona rządowa argumentowała, że właściwie nie ma potrzeby rychłego wprowadzenia tego obostrzenia w życie, ponieważ w Rumunii właściwie nie było (według strony rządowej) wielkiej własności rolnej (rzędu 500–1000 ha).

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ A. Iordache, op. cit., s. 49.

Wspomnianym już składnikiem całego pakietu ustaw, które miały uspokoić sytuację na wsi była ustawa antytrustowa, która w swej istocie dotyczyła prawdziwej przyczyny zaburzeń w 1907 roku. Projekt rządowy zakładał ograniczenie areалу ziemi zarządzanego przez jednego dzierżawcę do 4 000 hektarów. Należy zauważyć, że temu projektowi przyświecał cel zachęcenia właścicieli ziemskich do osobistego zajmowania się własnym majątkiem, nie zaś oddawania go trustom dzierżawnym zapewniającym co prawda właścicielom dochód, ale wywołującym poważne zaburzenia na wsi. Było to zagadnienie na tyle poważne, że generowało uzasadnione obawy o wtrącanie się państwa w gospodarkę, jednak z drugiej strony było konieczne dla uspokojenia sytuacji na wsi. W swym ostatecznym kształcie prawo to zostało i tak złagodzone w porównaniu z pierwotną propozycją rządu P. P. Carpa zgłoszoną w trakcie (i zapewne pod wrażeniem) powstania. Wtedy bowiem zapowiadano ograniczenie dzierżawionego areálu ziemi do 3000 hektarów⁴⁶. Ostatecznie wspomniane prawo zostało przyjęte 28 marca 1908 roku kończąc na pewien czas dyskusję nad tzw. kwestią rolną w Rumunii.

Innym istotnym problemem związanym z problematyką wiejską, którym zajmowano się podówczas w rumuńskim parlamencie i który był istotny ze względu na jego przełożenie w programach politycznych, była kwestia prawa o gminach wiejskich. Projekt ten był rozpatrywany jeszcze za kadencji rządu konserwatystów, jednak w 1899 i w 1900 roku dyskusja nad nim nie została zakończona. Zagadnienie to było istotne z punktu widzenia budowy samorządności w Rumunii. Projekt rządowy zakładał stworzenie szczebla powiatowego (plasa), składającego się z wielu gmin, na czele których mieli stać inspektorzy gminni. Rola wójta (mera, starosty – primara) miała zostać ograniczona jedynie do kwestii lokalnych, co więcej miał być nadzorowanym także przez notariusza, pochodzącego z mianowania rządowego, który miał odpowiadać za właściwe wprowadzanie w życie praw i ustaw rządowych. Było to o tyle istotne, że dotąd właściwie wszystko w gminie zależało od wójta i jego zapatrywań politycznych, natomiast teraz miał on otrzymać dodatkowy organ kontrolny zależny bezpośrednio od aktualnej władzy⁴⁷. Było to szczególnie istotne, gdyż w większości przypadków oznaczałoby poważne ograniczenie władzy dominujących przeważnie na terenach wiejskich konserwatystów. Jednak także i wśród liberałów wspomniana ustawa wzbudzała dyskusje, tak że komisja parlamentarna zaproponowała wniesienie licznych poprawek do projektu. Opozycja konserwatywna również nie omieszczała skrytykować proponowanych rozwiązań, przy czym szczególną niechęć budziło właśnie wprowadzenie nowych urzędników – notariuszy, których gen. Gh. Manu uznał po prostu za agentów rządowych, których głównym zadaniem w terenie będzie teraz wyłącznie budowa poparcia dla rządu.

⁴⁶ A. Iordache, op. cit, s. 53.

⁴⁷ Istoria parlamentului ...și a vieții parlamentare din România pînă la 1918, București 1983, s. 368.

Ostatecznie jednak prawo o gminach wiejskich zostało zaaprobowane przez obie izby parlamentu, aczkolwiek po wprowadzeniu pewnych zmian⁴⁸.

Inną kwestią często poruszaną w trakcie obrad parlamentu były kwestie modyfikacji konstytucji. W omawianym okresie obowiązywała ona już stosunkowo długo, jej podstawowe założenia pochodziły bowiem jeszcze z 1866 roku. Była ona już kilkakrotnie modyfikowana w duchu dostosowania do wymagań międzynarodowych oraz w celu lepszego odwzorowania przemian własnościowych zachodzących w społeczeństwie rumuńskim⁴⁹. Główne przesłanie zmiany konstytucji można ogólnie streścić w dwóch hasłach: uwłaszczenie chłopów oraz walka o wprowadzenie powszechnego prawa wyborczego. Co prawda sama ordynacja wyborcza, o czym nadmieniano, została w pewnym stopniu zdemokratyzowana już w 1884 roku, to jednak warto zauważyć, że w swojej kurialnej formie obowiązywała ona praktycznie do końca istnienia „Starego Królestwa”, czyli do 1918 roku. Należy też zwrócić uwagę, że kwestia powszechnego prawa głosu oraz uwłaszczenia chłopów nabrała wyraźnego przyspieszenia po udziale wojsk rumuńskich w II wojnie bałkańskiej (1913 r.), kiedy to zmobilizowani chłopci rumuńscy osobiście zetknęli się z sytuacją jaka panowała w sąsiedniej Bułgarii, gdzie warstwa chłopska poza prawem do ziemi posiadała już także szerokie prawa polityczne⁵⁰. W pierwszych latach XX wieku, niektórzy rumuńscy politycy przytomnie zauważali, że nie chodzi jedynie o prawo do głosu ale też o to by poprawić wolność głosowania a z tym w rumuńskiej praktyce politycznej przełomu wieków dobrze nie było. Słusznie argumentowano przy tym, że bez wprowadzenia elementów demokratycznych samo rozszerzenie prawa do głosowania będzie zabiegiem czysto teoretycznym, a nawet wręcz zwiększającym szanse na kolejne „cuda nad urną”, jako że chłopci byli dość podatni na manipulacje ze strony rządowej.

Po II wojnie bałkańskiej także paradoksalnie dzięki wspomnianemu kontaktowi z włościanami bułgarskimi, ale pewnie także w przewidywaniu nadejścia „nowych czasów”, partia liberalna po raz kolejny zdecydowała się powrócić do dyskusji na temat zapoczątkowanych już reform. Tym razem argumentowano, że Rumunia jest już gotowa na nowe wyzwania wynikające zarówno z przemian wewnętrznych (powolnej ale stałej zmiany charakteru rolniczego państwa), a także będących odpowiedzią na wyzwania zewnętrzne będące wynikiem nowego układu sił na Bałkanach, które miały pchnąć Rumunię na dalszą drogę

⁴⁸ Ibidem, s. 369.

⁴⁹ Chodzi tu o reformy konstytucji z 1881 roku, mające zagwarantować mniejszościom (zwłaszcza żydowskiej) prawo do swobodnego zakupu ziemi i nieruchomości, co było warunkiem uznania niepodległości Rumunii przez wielkie mocarstwa; oraz o reformę z 1884 roku, która zmniejszała liczbę kolegiów wyborczych z czterech do trzech. Autorami wspomnianej reformy były siły liberalne. E. Popescu, Mișcarea pentru reforme constituționale în anii 1884–1914, „Analele Universității București. Istorie”, XXIII/1, 1974, s. 85.

⁵⁰ Ibidem, s. 90.

rozwoju. Warto nadmienić, że Ionel C. Brătianu w 1913 roku wyraźnie zdawał sobie sprawę z panującej niemocy sprawczej rumuńskiego parlamentu i wyraźnie w swoich wystąpieniach nawoływał do odgórnego ostatecznego „załatwienia” sprawy chłopskiej przez rząd rumuński. Drugą kwestią, którą według niego należało załatwić w sposób „odgórny” była też kwestia stworzenia jednej kurii wyborczej czyli de facto wprowadzenia zasady wyborów powszechnych⁵¹. Wspomniane dezyderaty były symptomatyczne dla ówczesnych poglądów PNL, która starała się przedstawić wyborcom jako partia aktywnie dostosowująca się do wymogów chwili. Ponadto jako reprezentanci kręgów jednak związanych głównie z mieszczaństwem widzieli w tym szansę na poszerzenie swych wpływów politycznych także na wsi i rozbudowanie tam swego elektoratu. Była to na owe czasy wizja realna wobec braku alternatywnej partii o charakterze agrarnym. Istotną rolę w zgłaszaniu programu reform odgrywać zaczęła lewica partyjna z C. Stere, N. Lupu i G. Diamandym na czele, a pewnym pokłosiem tej sprawy było początkowo nieśmiało przenikanie do wystąpień o charakterze programowym pomysłów wskazujących na konieczność radykalnego załatwienia sprawy chłopskiej poprzez ostateczne wywłaszczenie wielkich właścicieli ziemskich. Należy przyznać że jak na partię liberalną, wystąpienia wspomnianych polityków sytuowały ich na radykalnym skrzydle partii liberalnej. Zgłoszenie w 1914 roku wspomnianego projektu reform było rezultatem uchwał podjętych na kongresie partii w październiku 1913 roku; widać tu wyraźnie chęć szybkiego wykorzystania nauk płynących z doświadczeń II wojny bałkańskiej⁵². Właśnie na tym kongresie Ion I. C. Brătianu zapowiedział kontynuację reform na wsi, przy czym tym razem sama kwestia rolna miała być przedstawiona w szerszym aspekcie i wejść w skład spraw, które miały być załatwione wraz z nowelizacją konstytucji⁵³. Ich zadaniem miało być stworzenie w Rumunii podstaw pod powstanie społeczeństwa o charakterze kapitalistycznym. Był to przysłowiowy kamień, który uruchomił lawinę, ponieważ każde stronnictwo polityczne chcąc nie chcąc musiało się odnieść do wspomnianego projektu. Wszystkie liczące się siły polityczne zgadzały się co do tego, że wspomniana reforma jest potrzebna, natomiast każda z nich proponowała swój własny program reform, jednak ostatecznie to liberalowie otrzymali szansę realizacji swej wizji, ponieważ doszli do władzy. Wypełniając złożone wcześniej obietnice, zapowiedziano na 1914 rok wybory do konstytuanty, która miała dokonać głosowania nad aktami mającymi gruntownie zreformować Rumunię. Niestety do tego jednak nie doszło, ponieważ wybuchła wojna w Europie i kwestia ta została odłożona na czasy powojenne jako bardziej sprzyjające merytorycznej dyskusji.

Efektem, który chciano osiągnąć poprzez wspomniany program reform miało być przede wszystkim wzmocnienie warstwy bogatych chłopów, liczono

⁵¹ Ibidem, s. 91.

⁵² Ibidem, s. 93.

⁵³ Ibidem.

też, że poprzez powiększenie wspomnianej warstwy uda się w przyszłości uniknąć powtórek wydarzeń z 1907 roku i że dzięki temu sytuacja na wsi ulegnie uspokojeniu. Odbiór zapowiadanych zmian był zachęcający. Przede wszystkim ogłoszenie programu przez PNL zmusiło inne liczące się wówczas siły polityczne do jasnego opowiedzenia się za lub przeciw niemu. Istotny był stosunek do zapowiadanych zmian pozostałych sił liczących się podówczas w parlamencie, czyli przede wszystkim partii konserwatywnych. Partia Konserwatywno Demokratyczna Take Ionescu zgodziła się niemal natychmiast z koniecznością wprowadzenia reform, natomiast dla bardziej ortodoksyjnych konserwatystów pod przywództwem Titu Maiorescu⁵⁴ była to sytuacja mało komfortowa, ponieważ stanowiła wyraźne wyzwanie polityczne dla rządzących właśnie konserwatystów i można było potraktować to jako rozpoczęcie kampanii wyborczej.

Głównym źródłem aktywizacji politycznej sceny rumuńskiej w sprawie stunków własnościowych na wsi oraz przyznania chłopom pełni praw wyborczych był jak się wydaje wstrząs społeczny wywołany krwawymi wystąpieniami w 1907 r. To przede wszystkim wydarzenia w zrewoltowanej Mołdawii doprowadziły wreszcie do zajęcia się przez klasę polityczną w poważny sposób postulatami dalszej demokratyzacji życia społeczno-politycznego w Rumunii.

Summary

The so-called „peasant cause” was characteristic for Kingdom of Romania in the late 19th and early 20th century. It was based upon the late development of serfdom in Romanian principalities of Wallachia and Moldavia, which became popular only about 1820 in connection with new trade possibilities, allowing the direct export of grain and other agricultural goods to the Western Europe. Earlier it was possible only with Ottoman agency which was naturally unprofitable. “Peasant cause” became extremely actual after the Union of both principalities in 1861, and since this time has been often connected with question of “popular vote”. The first, but limited agricultural reform took place in 1864, and again was extended in 1889 as an answer for peasant uprising. Finally both questions: agricultural and voting were concluded after the Great War in 1919 (introduction of popular vote), and 1921 (final agricultural reform in Romania).

⁵⁴ Maiorescu Titu Liviu (1840–1917). Filolog, prawnik, krytyk literacki, współtwórca grupy „Junimea”. Konserwatysta. Od 1871 w rumuńskim parlamencie. Sprawował wysokie funkcje rządowe, m.in. premier i minister spraw zagranicznych (1912–1914). F. Anghel, T. Dubicki, Słownik biograficzny, s. 774, 775.